

100 чылче базымнар

ХООРАЙДА ЧАШ ӨЗҮМНЕР СЕСЕРЛИИ

Ак-көк хемнерлиг, хөлдерлиг, бедик дагларлыг болгаш боду бүткен чараш бойдус чурумалдыг, шыргай арга-эзими-биле байлак чер бистиң Тывавыс-ла болгай. Ол хире чараш черивистиң бойдузун камнап, улам-на хөгжүдүп база сайзырадыры кижилер бүрүзүгө чугула хамааржыр деп бодаар мен. 2014 чылда бистиң улуг байырлалдарымыс бар — Тыва биле Россияның демнежилгезиниң болгаш Кызыл хоорайның тургустунганының 100 чылы.

Бо байырлалдарга таварышар ТР-ниң Чазааның Баштыңы Ш.Кара-оол бодунун Айыткалынын сорулгаларны салган. Оларның ирээзи найысылалдың ногаажы-

Кызыл хоорайның мэри В.Ховалыг ногаажыдылга ажылының талазы-биле чаш өзүмнер сесерлиинге (аллея) ыяштар олуртуруга акцияны май 11-ден 18-тиң хүнүгө чедир уламчылаарын чарлаан. Баштайгы хүнде «Амыдыралдың сыптары» акцияга, чаш өзүмнерниң сесерлиинге хоорай кыдыында аэропорттан узун орукту дургаар долганып чоруур автоорукка чедир ыяштарны тарып олурткан. Чаа олурткан 100 санныг чаш хадыңнарны Таңды кожуунда хадылыг арга-арыг девискээринден хоорай чагыргазының ажылдакчылары эккелгенер. Ооң иштинде 34 чаш ыяшты хоорайның Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузунда И.Ярыгин аттыг спорткомплекс чанында олурткан. Бо ыяштар олуртур ажылга баш бурунгаар ажыл-

Кызыл хоорайның мэри В.Ховалыг хадыны тарып турары.

ногаажыдылгага идепкейлиин, бо ажылды моон-даа сонгаар уламчылаарын, төрөөн черивистиң чурумалы чараш турзун база чаш өзүмнер сесерлиин хоорайжыларның ынак дыштанылга чери алаар боор дээрзин ол онзалар демдеглээн.

Май 15 — Бүгү-делегейниң өг-бүлө хүнүгө уткуштур «Амыдыралдың сыптары» акциясы хоорайжыларга уламчылаан. Маңаа Кызыл хоорайның албан черлериниң ажылдакчылары, студентилер, школачылар болгаш өг-бүлелер идепкейлиг кижилер, ыяштарны олуртканнар. Ажылдап турар улус аразындан Мөңгелерниң өг-бүлөзи мээң караамга чүгө-ле ийик илдиге бээр боорга, сонуургал, чанынга чеде бергеш, чугаалаштым.

Аяс Норжукаевич Мөңге: — Хоорай чагыргазының эрттирип турар акциясынга өөм ишти Ролма Васильевна база Кызылдың № 1 школазының биргиклассчы оглуус Кан-Демир Мөңге кижилер чедип келдвис. Үш хады ыяштарны тарып олуртувус. Суггарынгга база күзелдивис-биле дузалажыр бис. «Амыдыралдың сыптары» акцияны чылдың-на эрттирип турар болза, дыка эки деп санаар мен. Алыс чуртувус Ээрбек, хоорайда чурттап чоруур бис. Хоорайның

хөгжүп сайзырап турары дыка эки, өөрүнчүг-дүр.

Мөңгелерден аңгыда, хоорайның аныяк өг-бүлелери Эдуард, Сайзана, 4 харлыг оглу Данчай Ондарлар база оларның эштери аныяктар Амир, Раджана Кууларлар ыяштарны тарааннар. Кызыл хоорайның мэри В.Ховалыг чонун мурнундан оларга байыры чедирип, «Тарып каан ыяштарыңарны үргүлчү суггарып, кайы хире өзүп турарын хайгаарал турар силер, аныяктар» — деп чагыг-биле чугаазын доосту.

Хоорай чагыргазының эрттирип турары «Амыдыралдың сыптары» акциясы май 18-ке чедир ам-даа уламчылаар, оларның планында 1300 хадыларны болгаш хадыңнарны тарып олуртур, ыңчангаш кызылчыларны ногаажыдылгага идепкейлиг кижилерни кыйгырып турар. «Амыдыралдың сыптары» болур чаш өзүмнер өзүп, тарап, улуг, чараш, ногаан сесерликче хуулуп, хоорайның аян-шинчизин улам чараш болдурарын бодап кээрге, кижиниң хей-аады көдүрлүп кээр-дир.

Анисья ТЮЛЮШ.

Алдын-Херел АПЫКААНЫҢ тырттырган чуруктары.

Адашкыларның ыяшты олуртуп турары.

ылга ажылы боттанып эгелээн. Кызыл хоорайның чагыргазы база өрткен чылдан бээр ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни ал эгелээн.

Ыңчангаш, ногаажыдылга ажылы чылдың часкы үезинде чурттап турар булуңунга (хоорайларынга, уурларынга болгаш дачаларынга) адаң ыяштарны база янзы-бүрү чечектерни тарып, олуртуру чаңылчаан.

дар чоруттунган, ыяштар олуртур черлерни демдеглеп, онгаржыгаштарны казып белеткеп каан. Шулту хемчеглерни чорударынга шыңгы хайгааралды республиканың арга-арыг ажыл-агыйының ажылдакчылары хыналдага алганнар. Хоорай чагыргазының эрттирип турары бо акцияга Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол кижилер, 2 чаш хадыңны тарып олурткан. Кызылчыларның

ДЕМДЕК — «ТЫВАГА КЫЛГАН»

«Тывага кылган» — мындыг ылгавыр демдек-биле Тываның девискээринге кылган болгаш шынарның негелделеринге дүүшкен барааннарны демдектээр. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун эгелээшкини-биле боттанып турар «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» төлөвилелдин эң эки шынарлыг барааннарын демдектээр ылгавыр демдекти республиканың Чазаа бадылаан. Тывага бүдүргөн барааннарның кол-ла онзагай талазы — тус черниң арыг, чиг эттен кылган барааннары.

Тыва Россияда агаар-бойдузу эң арыг девискээрлерниң бирээзи, ыңчангаш республикага бүдүргөн аш-чем болгаш өске-даа бараан аймаа дыка арыг деп атсураглыг. Агаар-бойдузга айыылдыг бооп болур улуг бүдүрүлгелер Тывада чок, республиканың девискээриниң элээн хөй кезин федерация болгаш республика чергелиг камгалалдыг черлер. Эң ылаңгыя эът, сүттен кылган аш-чем аймаа арыг, чүгө дээрге тывалар ам-даа мал-маганны одарладып оыткаар арга-биле азырап өстүрүп чоруур.

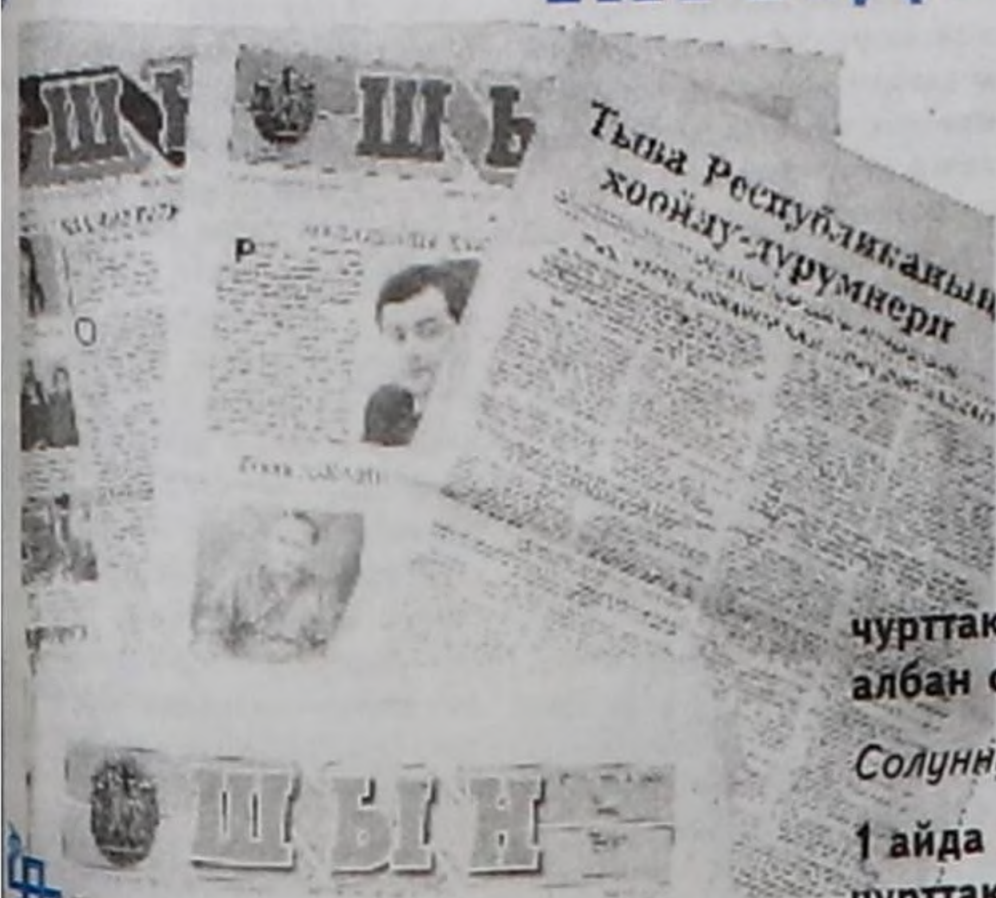
Төгөрик ылгавыр демдектиң ишти талазында «Губернаторнун төлөвилели «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп бижээн, демдектиң үстүү талазында чураан тыва угулза, бараанни бүдүрүрде, улустун эрте-бурунгу аргаларын ажылгаанын илереткен, чалгыгланчак ак-көк өң арыг экологтуг шынарны айтып турар.

Тываның Чазааның негелделери езугаар, «Тывага кылган» деп ылгавыр демдекти республиканың девискээринде ажылдап турар болгаш ында бүрүткеткен организациялар, хууда сайгарлыкчылар эки шынарлыг барааннарын демдектээринге болгаш садарынга ажылдап болур. Бо ылгавыр демдек-биле арага-дары, таакпы болгаш Россияга садарын хораан барааннарны демдектээрин хоруп каан.

«Тывага кылган» деп ылгавыр демдекти ажылгаарын чөпшээрээн организацияларның болгаш хууда сайгарлыкчыларның даңзызын Тыва Республиканың Экономика яамызы чорудар.

gov.tuva.ru-дан.

ЧАГЫДЫЛГА-2013

Делегейни дескиндир көрүп бижиир, Дендиш дивес шынчы сөстүг солунум, Чону-биле тудуш болуп чалгынналган, Чолдуг сөстүг, ажыл-ишчи солунум «Шын».

2013 чылдың ийиги чартыының чагыдылгазы адакталып тур. Чагыдып алырынче далажыңар!

Чартык чылда чагыдылга өртээ:

чурттакчы чонга — 521 рубль 88 көпеек,
албан организацияларга — 581 рубль 88 көпеек.

Солунну 1 азы 3 айлап чагыдып ап болур силер, номчукчу!

1 айда организацияларга — 96 рубль 98 көпеек,
чурттакчы чонга — 86 рубль 98 көпеек.

Шинчилелдерниң түннелдери-биле чон таныжар

Россияның гуманитарлыг эртем фондузу-биле дугуржулганың төлевилелин Тываның Чазаа деткээн.

«Сибирь болгаш Доштуг океан Россияның күчүзүн улам улгаттырар» деп регион конкурзунга дүүштүр республиканың эртемдеринин гуманитарлыг эртемнер талазы-биле эртем төлевилелдеринге саң-хөө деткимчезин алыры ол дугуржулганың кол утка-шынары болуп турар. Оң кол эртем угланышкыны — төөгү, археология болгаш этнография; экономика, философия болгаш социология, эрге-хоойлу болгаш политология; филология болгаш уран чүүл; кишиниң психологиязы болгаш экология, өөрделгениң чугула сорулгалары болгаш медицинаның социал айтырыглары. Дугуржулганың кол сорулгазы—эртем черлерин, шинчилел кылып турар коллективтерин болгаш республиканың ол тема талазы-биле ажылдап турар эртемдеринин деткири-биле Россияның гуманитарлыг эртем фондузунун (РГЭФ) болгаш Тываның Чазааның күженишкинерин каттыштырары. Ол сорулгаларга 2013-2017 чылдарда чыл санында тала бүрүзү 1-1 миллион рубльди

тускайлаар.

Регион конкурзунга киржири-биле чамдык эртемдеринин—даа, 10 кижик санныг эртем коллективтеринин—даа эртем төлевилелдерин хүлээп алыр. Төлевилелдериниң саң-хөө деткимчезин эртем организацияларының кайы албан черинге хамааржыры-даа, эрге-хоойлу байдалы-даа, эртем ажылдакчызының назы-хары-даа, эртем чадазы-даа азы ады-даа болгаш албандужаалы-даа хамаанчокка грант хевирлиг кылдыр боттандырат. Грант тыпсырының кол негелдези болза, шинчилелдериниң түннелдерин ада-чурттуң болгаш даштыкының сеткүүлдеринге парлал, хөинитиге таныштырганының түннелдери болур. Конкурск киржир төлевилелдерини хамаарышлас экспертиза сайгарар болгаш чажыт байдалга шилип алыр.

Конкурск киржир эртем төлевилелдерин сайгарып чугаалажыр кылдыр республикага регионунуң эксперт чөвүлелин тургузар, оң составын Тываның Чазаа бадылаар. Баш удур сайгарып чугаалашкан соонда чөвүлел конкурск төлевилелди кириериниң дугайында шийтирерини хүлээп алыр болгаш ону РГЭФ-че чорудар.

Россияның Камгалал яамызы киржир

Тываның девискээринде өөскүп турар арга-арыг өрттерин өжүреринге Россияның шериг чериниң ужар чүүлү чоокку үеде киржип эгелээр. Ол дугайында Чазак кежигүннеринин, Россияның ОБЯ-зының Тывада Кол эргелелиниң болгаш муниципалдыг бүгү тургузулгаларының чыгыргалар баштыңнарының киржилгези-биле болган селектор хуралына дыңнаткан. Шериг самолёттарның дузазы-биле эң улуг дээрн алды өрттү өжүрер. Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүкте болуп турар өрттерни өжүреринге чурттуң Камгалал яамызы киржип турар дээрзин сагындыраал.

Тываның арга-арыгларында байдал берге болуп артпышаан, ол күштүг хаттын үргүлчүлөп турарындан болгаш өл-чааыстың чогуңдан улам нарыдап турар. Оң-биле чергелештир өрт өжүрер кижилерни болгаш техниканы өжүртүнген черлерге тудар ужурга база таваржыр, чүге дээрге аңаа өрт катап өөскүп болурунун айыылы бар.

Тываның Арга-арыг комитетиниң май 14-түн эртенги үезиниң медээзи-биле алырга, ниити шөлү 9904,7 гектар черде арга-арыгның 15 өртү болуп турар. Бо айылдың эгелээн үезинден бээр 69 өрт бүртүктетинген, 13853 гектар черни от хөмө алган турган. Хат-казыргы

болганының түннелинде сөөлгү хонуктарда өрттенген шөл 465 гектарга немешкен.

843,7 га черде алды өрт эң улуг хемчээлдиг деп санаттынып турар. Оларны өжүреринге 240 кижик болгаш 17 сантехника хаара тутунган. Эң улуг хемчээлдиг дээр өрт Каа-Хем кожуунун девискээринде. 6300 гектар черни ээлээн улуг өрт май 5-те Ильинка суурдан 8 километр черге эгелээн. Өске ийи өрт май 13-те илереттинген. 1050 га черде өрт Барыш-Хемчик кожуунун Аяңгаты суурдан 10 километр черде болуп турар, май 13-те Чөөн-Хемчиктин Шеми суурдан 18 километр черге өөскээн.

Май 8-тен эгелээш, республикада онза байдалдың чуруму чарлаттынган дээрзин сагындыраал. Арга-арыгже кайы хамаанчок кирер чорукту болдурбазын, эргежок чугула күштү болгаш техниканы мөөңнээрин Тываның Баштыңы муниципалдыг тургузулгаларының баштыңнарындан, Арга-арыгкүркүмунун, Бойдус яамызының, ХК болгаш ОБ агентилелиниң удуртукчуларындан негээн. Оон аңгыда арга-арыг өрттерин өжүреринге хаара туттунган черлерин дем чок болуп турарын ол айткан болгаш бо ажылды экижидерин Чазак Даргазының оралакчызы Виталий Бартына-Садыга дааскан.

Саргы энцефалидинден аараан кижик чок

2013 чылдың эгезинден бээр саргыга ызырткан кижилерниң аразында энцефалит хоразындан когараан кижик чок деп, республиканың Кадык камгалал яамызы дыңнаткан.

Шинчилелдин медээлеринден алгаш көөрге, 2013 чылдың эгезинден бээр 287 кижик, чүгле май 2-ден 7-ге чедир 135 кижик саргыга ызырткан. Ындыг турбуже саргы энцефалидинден аараан чаңгыс-даа кижик чок деп эмчилер дыңнадып турар.

ТР-ниң кадык камгалал яамызы бо дээрге баш удур алдынган хемчеглерин, оң иштинде тарылганын ачызы болуп турар деп тайылбырлап турар. Чижээ, бичии

урулгарның 98 хуузуна саргы хоразына удур тарылганы чоруткан. Арткаанарын бо чылдың күскээр тарыыр ужурлуг.

Улуг кижилерден 5610 кижиге тарылга чорудар турган, херек кырында 5962 кижиге чорудуп, планы 106 хуу күүсеткен. Айылдыг черлерде чурттап турар хамаатылар, арга-арыг ажыл-агыйының болгаш өртке удур албаның ажылдакчылары, малчыннар болгаш өске-даа айылдыг деп санаткан черлерде ажылдап-чурттап чоруурлар халас тарыткан.

Бирги чартык чылда медицина ажылдакчылары энцефалитке удур эмни 1,7 млн. рубльге садып алган. ТР-ниң албан-еэзуунуң сайтындан.

ДИРИГ АМЫТАННАРНЫҢ КАДЫКШЫЛЫ — ХАЙГААРАЛ

Сайзыраңгай чурттарда арыг уксааның ыттарын, диистерин база өске-даа онзагай дириг амытаннарны азырап өстүрер тускай фермалар бар. Ынчангаш оларны бүгү делегейге үндүр садып турар. Арыг тыва уксааның ыттарын, ийи мөгенин тевени, аъттарны бистинге өстүрериниң дугайында саналдар чондан кирип турар. Хайнакташтырып каан мал-маган көвүдөп турары эки, ынчалза-даа чаңчылчаан уксааны камгалап арттыраары артык эвес. Бо айтырыг ужуңда аңгы-аңгы чурттардан келген азырал дириг амытаннарны болгаш мал-маганны өстүрүп көвүдөдириниң эртем-шинчилел ажылдакчыларының чыгыжына чораан Тываның төлээзинге ужуражыр аргалыг болдум.

сактып ор.

— Кандыг солун дириг амытаннарны көрдүңер, Галина Дүктүг-ооловна?

— Бажыңга азыраар дириг амытаннар ыттар, диистерден эгелээш, оларны канчаар азыраар, эмнээр дугайында дыка хөй чүүлдерни сонуургал, шынгадып алдым. Бодум хуумда чылгы малдың аарыгларының хевирлерин, оларны канчаар эмнээриниң дугайында дыка хөй чүүлдерни билип алдым. Холу-буду аскаан аъттарны канчаар эмнээрин кончук таптыг көргүскен.

Дириг амытаннарның чөмөрин кылып турар фирмаларның төлээлери база боттарының бүдүрген барааннарын делгээнин сонуургадым. Мал аарыгларын тодарадып тывар чаа аппаратуралар, дериг-херекселдерни канчаар шын ажылгаарын айтып турду. Мал аарыгларын тодарадып тывар лабораторлуг дериг-херексел техника-

Г.Куулар конгресс үезинде эртемденнер-биле.

Москвага апрель төңчүзүнде ветеринарларның XXI делегейиниң чыыжы 4 хонук уламчылаан. Аңаа ниитизи-биле 3500 тускай эртемниглер киришкен. Дириг амытаннарның кадыкшылын экижидер база Айболит эмчиге болгаш оң эмнедикчилеринге эргежок чугула дериг-херекселдерин делгээн аңгы-аңгы угланышкынныг 25 кезек бөлүктөр ажылдаан. Бистиң республикадан Тываның көдээ ажыл-агый техникумунун ветеринария эртемнериниң башкызы Галина Куулар киришкен.

Галина Дүктүг-ооловна аңаа Россияның эң-не тергин дээр эртемденнери болгаш профессорларына ужурашкан. Словения, Италия, Великобритания, АКШ-тан болгаш Австриядан келген аалчыларның дириг амытаннарның онзагай уксаазын камгалап артырарын, аъттарның болгаш экзотиктиг дириг амытаннарның ижин-баар болгаш карак аарыгларының база ветеринарларның менеджментиниң дугайында лекцияларын дыңнаар аас-кежиктиг болган.

Ол аңаа билип алган хөй солун болгаш ажыктыг чүүлдерин кады ажылдап турар башкылары болгаш сургуулдары-биле үлежип турар. Хөй чылдар иштинде Таганрог хоорайга дириг амытаннар эмнел турар кады өөренип чораан эки Н.П.Разумнаяга, сургуулдап чораан чылдарында өөредип каан башкызы, академияның ветеринария салбырының деканы, профессор Н.А.Слесаренко-биле ужуражып чугаалашкаш, канчаар-даа аажок хөй-аңгыг, өөрүшкүлүг болганын башкы сеткил ханышкын-биле

зын хөйү-биле делгеп, ажылгаарының аргаларын өөредип турду. Делгелгеде аскаан, делгээн дузала материалдарының тайылбырын кылып, дыка эки билдингир кылганын онзалап көрдүм.

Москваның ветеринария академиязын дооскаш, 3 чыл иштинде мал-маганның кадыын камгалаары-биле лабораторияга ажылдаан мен, оон техникумга 1983 чылдан бээр башкыладым. Сургуулдарым-биле эртем-шинчилел ажылдарын кылып чорудуп турар бис. Белеткээн сургуулум Ликсок Айчек 2011 чылда Москвага болган эртем-шинчилелинге 1-ги чери алгаш келген.

— Мал өстүрери — Тываның үндэзин ажыл-агыйы. Ындыг болганда, мал-маганның кадыынче кичээнгеи угландырып, шыңгырадыры чугула. Мал эмнээриниң ажыл-чорудулгазы кандыг деңгелде ирги? Ук конгресске канчаар четкениңер чугаалап көрүңер?

— Москваже техникумунуң база уруг-дарымының деткимчези-биле чордум. Баштайында 1987 чылда чурттуң найысылалына сургакчылап чорааш, Измайлов аалчылар бажыңыга азырал дириг амытаннар делгелгезинге барган мен. Ынчан документиленде ат-сывым, чурттап турар черим артып калган. Оон бээр чыл санында чалалгалар кээр турган, ам албан-биле чорааным бо. Мал-маганның кадыкшылын камгалаар талазы-биле ажылдарны хөгжүдери-биле техникумунуң баазына ветеринар пунктуна ажыттывыс.

Ук пунктуң дугайында тодаргайы-биле тайылбырны

кылып көрүңерем. Ы база канчаар ажылда

— Ветеринар пунктуна ажыл-агый техникумуну турар. Аңаа ажылдаа темниг лаборант эмчилген бис. Ветсалбырлары ол эмчиге дузаламаны болгаш баараар дириг амытаннар эмнээр бис. Чурттакчы үеде ыттарны, диистерниг дириг амытаннар турар. Оларның кадыкшынын хайгаараары билинбес. Бистер дириг амытаннар аарыглардан багалал тарылгазын кыргызыр ачы-дузаны бис. Ыттарны, диистерни дилээ-биле ийи-бир төрүвейн баар тарыл берип турар бис.

— Үстүнде айтык уксааның мал-маганы дугайында санал-ондыгыл?

— Бодум хуумда кири мен. Тус чериниң зунуң аайы-биле мал-уксаалыг кылдыр өстүрүп Соңгаартан эккелген сааның малы бистиң жынга арай бергеде гааны — дүгү тас. Бистерниң кыжынының аразында чөмөкээр. Тыва инектерни улуг эвес, дурт-сын чолдак. Саап алыр салыстырдым, бистиң инектериниң чылда 900-1000 литр сүдүнүн үзүнүн хемчээл сүттүг инектерни ажык келген сименталь инектерниң сүдү чылда 30 чече бээр. Өске черлерде инектерниң сүдү литр. Оларга тускай А бистиң тыва инектерин өөрөнгөн. Немелде чурттуң бетиңде каа кү семизин салбайн, байн ажа бээр. Ол кыжын, чазын, күзүн ден аңгыда. Кыжын терниң адаанда чак курга болза, кышты эртип алыр.

— Бодуңарның черни «Шын» солун чыгары-биле үлөшкү тирдим, Галина Дүктүг-ооловна?

— Келир чылым барып, мал-маган билимге азыраар дириг амытаннар мергежилерин алырын, ветеринар экинжиде таваржып кижилерни ажып эрттирер аргалары аарыын күзээр-дир мен.

Мергежилем берген ажылдап турарын удурутулгазына тиргеними илереди деп, Галина Дүктүг-ооловна доосту.

Чаяна ЧЫКАЙ

Чурукту өг-бүлө арган.

«АЛДЫН» ХОЛДУГ МАСТЕРЛЕР»

Ак-Довурак хоорай-
ның немелде өөр-
е черлериниң бирээзи
уруларның уран чога-
алга төвү» башкылар ара-
нда «Алдын» холдуг мас-
терлер» деп уран кылыглар
өөрени эрттирген.

Мында, шынап-ла, езулуг уран-
евер башкылар ажылдап турар
чүвени көргөш, кижиниң чор-
арланмас аргазы чок. Бо бүгү
йгамчык чараш ажылдарны
дуп-суйбап, башкыларның ус-
евер, уран талантылыын мага-
лал, шилип алган темаларының
ны уткалыын көргөш, дыка-ла
казындым. Мөөрейде киржи-
п башкылар республика дел-
гелериниң тиилекчилери, дээди
терияның башкылары, кожуун,
хорай делгелгелериниң каш дак-
ыр шаңналдарының эдилекчи-
ери болгаш, боттарының уран
ланызын көргүзүп турар аныак
ыкылардан бээр киришкенер.
ки бурзу боттарының мерге-
зэн ажыл-ижин кайы хире били-
н бадыткап, кылган ажылдарын
ыгалап, шыырак белеткелдин
аргускен.

«Бо мөөрейниң кол сорулгазы
ыкыларның ажылынга кызы-
аан, чогадыкчы уран-шеверин
дыгааштан илередип, час-биле
ды эгелээр республика делгел-
леринге шыырак белеткенер
ылгалдавыс эгези-дир» — деп
ректор Г.Ч. Сарыглар чугаала-
а. Маңаа шилиттинген ажылдарны
ареникчилерге оон-даа артык
ылдыр кылдыргаш, республика
елгелгезинге хоорайывыс бол-
аш ажылдап турар черивистин
алдарын камгалаар үе келген
эрзин башкылар кайын уттур.
ичангаш-ла боор, маңаа «ал-
ын» холдуг мастерлер, тывынгыр,
огадыкчы аргаларны эрги, чаа
технологияларны холуп тургаш,
ыка чараш ажылдарны кылганнар.

Мөөрей үезинде.

Бир онзалап демдеглексээр чүүлүм
директорувус Г.Ч. Сарыглар тускай
«квилт» деп техниканы ажылгап
тургаш «Бистин Тыва» деп аттыг
кылган ажылдарын делгептерге-
ле, башкылар магадап, тудул-
суйбап, чарашсынып-ла эгелээр.
Киржикчи бурзу маргыш-даа чок,
гран-при шаңналы ол деп билип
кааннар. Бирги черниң шаңналы
А.Я. Дамба чинчилер-биле кылган
ажылдары дээш алган. Ийги чер-
ни Д.К. Шагдыр гипстен херээжен
кижиниң омур-хевирин кылгаш,
ону тыва хептин чаа аяны-би-
ле кедиргенин мактап-шаңнаан.
Ушкү черни К.С. Куулар «Алдын
Ордузунда Чингис-Хаан» кончуг
чараш хевин кедипкен турарын,
пенюласка хөй кезинде торгулар
быжындылары-биле кылгаш, шаң-
наткан. Чер-ле кайызын кандыг
дээр боор, шупту шыдаар шаа-
биле кылып, кончуг эки кириш-
кени өөрүнчү. Шаңналдар чүгле
оон-биле кызыгаарлаттынмаан.
Чогадыкчы уран-шевери дээш
«Бойдус болгаш фантазия» деп
бөлгүмүн башкызы Т.Д. Сайыр-
оол, «Парикмахер ажыл-херээ»

бөлгүмүн башкызы М.Х. Сыдам-
оол кончуг улуг чүрек иштинге
коллективиниң 20 ажыг чылдар
иштинде тырттырган чуруктарын
сыңырыпкаш, шаңнаткан. Чапан-
чыг чаш «О» класстарның «По-
чемучки» бөлгүмүн башкызы
З.Д. Ондар база тускай шаңналга
төлөптиг болду. Оларның-биле
кады аныак башкылар Аяна
Каң-ооловна ойнаар-кыс кылып
даарааш, Чойгаана Маадыр-
ооловна барба кылгаш, Ай-Кыс
Вячеславовна «Квиллинг» дээр
херексел дузазы-биле «Аалда
кежээ» дээр чурумал силбээш,
Саяна Күжүгет-ооловна «Содак-
шудак» деп даараан ажылы-биле,
бир дугаар киржип турар-даа
болза, «64-түн чирин дуглаар
бис» деп ажылдарын камгалап
тургаш мактактаннар. Езулуг-ла
уран-шевер кыстар-дыр силер,
башкылар, силерге чоргаарлан-
мас арга чок-тур.

Ч.ЛОПСАҢ,

Ак-Довурак хоорайның
Уругларның уран чогадылга
төвүнүн организатору.

Хүннүн медээлери

Бойдустун уржуктары

Май айның ийги чар-
ты республиканың девис-
кээринге күштүг хаттар-би-
ле эгелээп. Соңгу-барыны
чүк угланышыкының соок
хаттың дүргени май 11 биле
13 хүннеринде секундада 25-
29 метр чедип турган.

Часкы соок хаттар Тываның
агаар-бойдузунуң чайгаар болууш-
куну-даа болза, чоннуң чуртталга-
зынга болгаш ажыл-ижинге шап-
тараазыннары таварыштырып ту-
рар. Май 11-де күштүг хат хадааш,
Чаа-Хөл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик,
Өвүр болгаш Таңды кожууннарының
25 суурларын, Кызыл хоорайның
чамдык чуртталга кварталдарын
электри энергиязы чок арттыр-
ган. 18 муң ажыг кижичурттап
турар 2 751 бажыңнарга болгаш
14 социал объектилерге чырык
өшкен. Ол хаттың уржуктарын
«Тываэнергия» ажык акционер-
лиг ниилелдин ажылдакчылары
шалыпкын чайлаткан. Май 13-түн
дүнезинде кончуг күштүг хат ха-
дып келген. Дүне 12 шак үезинде
Самагалдай биле Эрзин аразында
электри энергиязының шугумунда
үрелиишкин болган деп республи-
каның Онза байдалдар яамызының
берге байдалдар башкарар төпке
дыңнаткан. Эрзин биле Тес-Хем

кожууннарының 6 суурларының 23
социал объектилери болгаш 10 125
кижи чурттал турар 3 275 бажың-
нары электри энергиязы-биле
хандырылга чок арткан. «Тыва-
энергия» ажык акционерлиг нии-
тилелдин болгаш Онза байдалдар
яамызының ажылдакчылары Эрзин
суурдан 23 километр хире черге
хаттан кээп ушкан ыяш чагыны
тыпкаш, ону дараазында хүн катап
тургузуп, электри энергиязы-биле
суурларны хандырган.

Республиканы электри энер-
гиязы-биле үзүктелешкин чок
хандыраарының хемчеглерин Ты-
ваның Баштыңы яамыларның,
албан черлериниң болгаш тус чер
бот-башкарылгазының удуртукчу-
лары-биле хуралга чугаалашкан.
«Республиканың электри энергия-
зының четкизи эргилзэн болгаш,
«Тываэнергия» ажык акционерлиг
ниитилелдин болгаш Онза байдал-
дар яамызының ажылдакчылары-
ның шалыпкын ажылындан чүгле
электри энергиязы-биле хандырыл-
га эвес, а кижилерниң айыыл чок
чоруу, харын-даа мырыңай амы-
тыны кончуг хамааржыр — деп,
Шолбан Кара-оол чугаалаан. —
Агаар-бойдустун хай-халавындан
чидириглерни эвээжерди талазы-
биле хемчеглерни баш бурунгаар
алыры — кол сорулга».

Чазактың дузазы-биле

Кызыл хоорайда, Би-
Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем
болгаш Кызыл кожууннарда
чурттап турар фронтучу-
ларның болгаш дайынга
маадырлыгы-биле өлген да-
йынчыларның 12 өг-бүлеле-
ри чуртталга оран-бажыңын
экижидип алыр аргалыг
апарганнар.

Оларның банкыларда агар
саннарынче 13 миллион 811 муң

рубльди Тываның Чазак шилчидип-
тер. Россия Федерациязының Пре-
зидентизиниң 2008 чылдың май
7-де № 714 «1941-1945 чылдарда
Ада-чурттуң Улуг дайынының хоо-
чуннарын чуртталга бажыңы-биле
хандыраарының дугайында» Чар-
лыы езугаар 151 хоочуннар өг-бү-
лезиниң бажың-балгат байдалын
экижидип алыр деп республиканың
Күш-ажыл болгаш социал-хөг-
жүлдө яамызы дыңнаткан.

gov.tuva.ru-дан.

Тыва Республиканың девискээринге онза байдал чурумун кириер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

2013 чылдың май 8 № 277 Кызыл хоорай

1994 чылдың декабрь 21-де № 68-ФХ
«Бойдус болгаш техногенниг хевирниң онза
байдалдарындан чурттакчы чонну болгаш
девискээрлерни камгалаар дугайында» Фе-
дералдыг хоойлуга, 2003 чылдың декабрь
30-де № 794 «Онза байдалдарны баш бурун-
гаар илередир болгаш чок кылырының чаң-
гыс аай күрүне системазының дугайында»,
2007 чылдың май 21-де № 304 «Бойдус
болгаш техногенниг хевирниң онза байдал-
дарын классификациязының дугайында»,
2011 чылдың май 17-де № 376 «Арга-ыяш
өрттериниң уржуундан тыттып келген ар-
га-арыгларда онза байдалдар дугайында»
Россия Федерациязының доктаалдары езу-
гаар, Тыва Республиканың девискээринге
өрттерниң хып үнүп, саны көвүдөп болгаш
улуг девискээрге чаптыларынга салдарлыг
кургаг болгаш изиг агаар-бойдус-биле,
хемнерде сугнуң деңгелиниң бедээни-биле,
Улуг-Хем болгаш Чаа-Хөл муниципалдыг
тургузуларның девискээринге 2013 чылдың
апрель 30-де болган сейсмиктиг болуушкун-
нун уржуктарын чок кылыр сорулга-биле,
Тыва Республиканың девискээринге онза
байдалдарны баш бурунгаар илередир
болгаш чок кылырының, өрттен айыыл чок
чорукту хандыраарының талазы-биле Тыва
Республиканың комиссиязының 2013 чыл-
дың май 7-де № 5 шийтпиринге үндезилеп,
Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры
болза:

1. Онза байдалдарны баш бурунгаар
илередир болгаш чок кылырының Тыва
Республиканың башкарылга органнарынга

болгаш чаңгыс аай күрүне системазының
иштики системаның девискээр күштеринге
Тыва Республиканың девискээринге онза
байдалдар чурумун 2013 чылдың май 8-тен
кириер.

2. Россия Федерациязының Арга-арыг
кодекзиниң 11-ги чүүлүнүн 5-ки кезээнге,
83-кү чүүлүнүн 1-ги кезээниң 4-кү пунк-
тузунга үндезилеп, Тыва Республиканың
Арга-арыг талазы-биле күрүне комитеди
өрттен айыыл чок чорукту хандыраар со-
рулга-биле Тыва Республиканың девискээ-
ринде арга-арыгже хамаатыларның баарын
кызыгаарлаар.

3. Тыва Республиканың девискээринге
хамааты камгалалының болгаш онза бай-
далдардан чурттакчы чонну камгалаар база
сугларга камгалалдың ажыл-чорудулгазын
хандыраар талазы-биле агентилели арга-арыг
өрттерин өжүреринге херек дериг-херексел-
дерниң курлавырын Тыва Республиканың
муниципалдыг тургузуларынга четчелээр
талазы-биле ажылды чорудар.

4. «Гидрометеорология болгаш долган-
дыр хүрээлелди хайгаараар талазы-биле
республика төвү» күрүнениң федералдыг
албан чери (Ляпин), РЭА СС-тың бойдус
курлавырларын комплекстиг шингээди алы-
рының Тыва институту (Лебедев) Россияның
ОБЯ-ның Тыва Республика талазы-биле Кол
эргелели-биле (Назаров) кады долгандыр
турар хүрээлелдин байдалын доктаамал
хайгаараар, тыттып келген онза байдалдар-
ның өөскүүрүнүн уг-шин болгаш оларның
уржуктарын баш удур тодарадыр.

5. Тыва Республиканың информатизация
болгаш харылзаа яамызы (Натсак), Тыва
Республиканың Хамааты камгалал болгаш
онза байдалдар агентилели (Монгуш) болгаш
«Тывахарылзааинформ» ажык акционерлиг
ниитилел Тыва Республиканың күүсекчи
органнарының удуртукчуларынга, тус чер
бот-башкарылга органнарының болгаш
организацияларның удуртукчуларынга, ол
ышкаш чурттакчы чонга тыттып келген онза
байдалдар дугайында болгаш суг алган
черлерде ап чорудуп турар хемчеглер дуга-
йында үе-шаанда доктаамал чарлаар болгаш
дыңнадыр.

6. Онза байдалдарны баш бурунгаар
илередириң болгаш чок кылырының чаң-
гыс аай күрүне системазының Тыва Респу-
бликаның иштики девискээр системазының
күштерин болгаш дериг-херекселдерин
хоойлужудулгада доктааткан чурум езугаар
Тыва Республиканың девискээринде онза
байдалдарны баш бурунгаар илередириңге
болгаш чок кылырынга база өрттен айыыл
чок чорукту хандыраарынга Тыва Респу-
бликаның Чазаның комиссиязы хаара тудар.

7. Тыва Республика талазы-биле Иштики
херектер яамызынга саналдаары болза:

— Тыва Республиканың күрүнениң албан
черлери—арга-ыяш ажыл-агыйлары, мун-
ципалдыг тургузулар-биле кады чурттакчы
чоннуң арга-арыг баарын кызыгаарлаар
сорулга-биле арга-арыгже оруктарга до-
зугларны 2013 чылдың май 8-тен тургузар,
ведомстволар аразында оперативтиг штабка
медээлери хүннүн-не дыңнадыр;

— өрт хып үнген черлерде болгаш олар-
ның чоок-кавызы девискээрге чурттакчылыг
черлерде хөй-ниити корум-чурумун болгаш
чурттакчы чоннуң амыдырал-чуртталгазын
хандыраар объектилерниң камгалалын күш-
телдирер талазы-биле хемчеглерни алыр;

— күштүг бооп турар хоойлужудулганың
чурттакчы чоннуң арга-арыг баарын кызы-
гаарлаар талазы-биле кеззэн сагып турары-
ның хыналдазын боттандыраар;

— арга-арыг баарын кызыгаарлаан
чурумну хажыткан кижилерни илереткен
таварылгаларда чурум үрекчилериниң ат-
сынын тодарадыр;

— арга-арыг өрттериниң хып үнгенинге
буруулуг кижилерни тодарадыр болгаш
оларны хоойлуда доктааткан харысалгага
онаарынче угланган хемчеглерни шалыпкын
ап чорудар.

8. Тыва Республиканың тус чер бот-
башкарылга органнарынга саналдаары
болза:

— арга-арыг өрттерин чок кылырынга
дузалаар, өңчү хевиринден хамаарылга
чокка организацияларның техниказын
болгаш ажылдакчыларын өрт өжүреринге
хаара тудар;

— Тыва Республиканың тус чер бот-
башкарылга органнарының, Тыва Респу-
бликаның Арга-арыг ажыл-агыйының күрүне
комитединиң ажылдакчыларын шимчеп
турар болгаш доктаамал дозугларны орга-
низаастаарынга хаара тудар;

— өрт өжүрери-биле суг алыр черлерни
бүдүн-бүрүн тудар;

— онза байдал чурумун кириген дугайы-
нда медээни чурттакчы чонга болгаш органи-
зацияларның удуртукчуларынга дыңнадырын
организаастаар.

9. Бо доктаалды «Тувинская правда»,
«Шын» солуннарга парлаар.

10. Бо доктаалдың күүселдезин Тыва
Республиканың Чазаның Даргазының ора-
лакчызы В.М. Бартына-Садыга дагзыр.

Тыва Республиканың Баштыңы — Ча-
заның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Чөөн-Хемчик кожуунда

Арынны «Чаа орук» солун-
нуң кол редактору Вячеслав
МОНГУШ белеткээн.

ТӨӨГҮЗҮНДЕ АЖЫЛ-ИШЧИ НАМДАРЫМ БАР

**Бо чылын Сүт-Хөл
кожуунун катап
тургустунганын бээр 30
чыл ою болуп эртип турар.**

Ол 1983 чылдың ортаа үезинде, Чөөн-Хемчик кожуундан 5 совхоз, 3 ажил-агый салбырлыг, 8 чурттакчылыг сумулары аңгы район кылдыр катап тургустунган турган. Алдан-Маадыр, Ак-Даш, Бора-Тайга, Сүт-Хөл, Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга, Ишкин, Ийме, Баян-Тала көдээ Советтери кожууннун катап тургустунган үнденин ол. Чаа тургустунган кожууннун 2-ги чылындан эгелээш, оон төөгүзүнге мээң ажил-ишчи намдарым база эвээш-бичини-даа бол, холбаалыг болуп артканынга өөрүп, сактып чоруур сеткилимде, чырык-чылыбы биле мени хүлээп алгаш, ажилдап арткан чонумга өөрүп чоруур бодалымны бижикседим.

Мен ол кожуунга ажилдап келиримге, партия райкомунун бирги секретары Мочак-Хаай Намзыраевич Ооржак, кожууннун күүсекчи комитетинин даргазы Чымба Балдыкович Монгуш даргалап турар чораан. Кожуун чаа тургустунуп турда, оон бирги секретары Геннадий Санчы-Мидипович Иргит халажы берген үеде барганым ол болган.

Новосибирск хоорайнын партиянын Дээди школазын дооскаш келиримге, 1985 чылдың август айда партия обкому чаа тургустунган кожуунга ажилдаары биле мени чорутканы ол. Партийжи даалга, оон харысалгазы, кижиниң хууда херээнден күштүг турган. Ол үеде, партиянын айтышкынындан эртер эвес: «Кызыл биледин салып кааш, бодун ажилдан тып ал» — дээр болгай, ынавас деп чүве турбас.

Кижиниң караан чырыдып, амы-тынын ап, буянын кезиин өргээн кижилерни канчап уттур боор, ынчангаш сеткилимниң ханызындан ол чонну хүндүлөп чоруур-дур мен.

Ам канчаар, дедир чанып ора, Чадаананың иштики херектер килдинге ажилдап турган эштерим, Канчат-оол, Татьяна Монгуштарга чеде бердим. «Ажилдаар угланышкыным хуваалда-биле Сүт-Хөл кожууну болду, мени ынаар чедиреп көрүңер, эштерим, таныыр кижини-даа чок, чүгле Шуй чурттуг Шини-Байыр уруу Екатерина угбамны-ла тып алзымза, чүвениң ужу-бажы билдине бээр, кааа чурттаарымны таарыштырптар боор» — деп дилээримге, улуг сонургал-биле хүлээп алдылар. Ынчан милиция улузу коштуг сарыг «Урал» мотоциклдерлиг ажилдаар чүве, оозу-биле чедирер дээш чоруптулар.

Мотоциклге үжэлээн орупкаш, хөлгелиг көк-көк тайгалар баарынче углай халдып ор бис. Бир арт кырынга кээривиске, Сүт-Хөл биле Чөөн-Хемчиктин кызыгаарын аңгылап турар, сүлдө демдектиг арт кырынга үнүп келдивис. Мааа доктаап турарын эштеримден дилээримге, туруптулар.

Маска-дөжүнү омурлааш, ында «Сүт-Хөл кожууну» деп бижип каан адресин көргөш чарашсынып: «Кайгамчык ажилчин чоннуң чуртту болгай аан бо, мындыг чараш адресстиг чонга эки ажилдаар боор мен. Экии, Сүт-Хөл!» — деп, холдарым кожа туткаш, чалбарып сөгүрүп алдым.

Оон улаштыр халдып баткаш, Хемчиктин улуг, узун көвүрүүн эрткеш, Сүт-Аксы суурга партия райкомунга эккелдилер. Оон 1-ги секретары М.Н. Ооржак даргага киргеш, келген бижим көргүскөш, кайыын келгенимни тайылбырлаарымга, алпарадын чыгаш, «Партия обкомунун биске чоруткан кадрды» — дээш, мени таныштырды. Пропаганда болгаш агитация килдизинин инструкторунга, харыылаар ажилыңар, херээннер ортузунга ажил чорудар килдис болур деп тайылбырлап берди.

Дараазында хүнден эгелээш, ынчалдыр-ла Сүт-Хөлдүн кайгамчыктыг ажил-агыйжы чону-биле таныжып ап, ажилымче шымнып кирипкен мен...

Амыдырал талазы-биле аскаан чүве-даа чок, кончуг чараш өг-бүлө: Екатерина Шини-Байыровна биле Валерий Кертик-оолович Ондарлар кады төрөөн дунмазы-биле бир дөмей мени бажыңыга тургузуп алгаш, оон улаштыр чурттаар оран-савага бисти чедирип, эки орукче деткип каанын канчап уттур боор. Олар ам Сүт-Хөлдүн алдар-аттыг кижилери, ажи-төлүнүң үлгерлиг ада-иези, малчыннар бооп ажилдап чоруур. Мөгейип ханмазым эштерим ол! Оон-биле чергелештир, кады өөренип чорааным курсчуларым: Иван Шываңович Монгуш (кедергей ажилдаар, эң шыырак, кызымак партия, колхоз, совхоз директору, сөөлгү чылдарында, кожуунунга чагырыкчылап ажилдап чорду), Бора-Тайгадан Хүлер Мөгеевич Ондар курсчум база бар болган. Көдээ ажил-агыйда мындыг шыырак эштерлиг кижини кааа тоор, машиназы-биле тарааны-даа эккеп бээр, хаван эди чип билбес хиревисте, хаванны азырап, столо-

эң-не хоочунуус Сегбе Аралдиевич Ондар турган. Аныяк инструкторлар: Валерий Шагдырович, Андрей Допуреевич олар-биле кады ажилдап чордуус.

Партиянын башкарылгазынын үезинде кижилерге суртаал ажилы, чон-биле ажил көскү болурунга пропаганда, агитация ажилы, херээн чон-биле ажилдар эң күштүг рольду ойнап турган. Мээң

чорумда, Чөөн-Хемчиктен Аяк-Хээ, Хеймеректер үнүп келгеш: «Аныяктар, мал ажилыңар!» деп кыйгырыг салган чүве ийин. Оон ужурун чугаалажып, Баян-Талага баргаш, бо аныяк малчыннар-биле таныжып, хөөрежип эдержимге, кайгамчык хөй мал-маганныг, бай-шыдалдыг аныяктар болган, олар менээ инек айтып берген. База бир каттырынчыг төөгү сагымда

Амыдырап-чур думчуус «Стендан алырга, бис выс чораан Тоор Шолбан Дондуков Михайлович Ондар Аралдиевич, Зоя Ондарларны, херин чурттап, инээнин чурттаанын, Тыва мөге оолдары Андрей Хертекти зиткен кырган ад Арбай-оолович магадап, чылыг се чорзун деп йөрээп

Кижиниң кара амы-тынын ап, бу өргээн кижилерни боор, ынчангаш сеткилимде ол чонну хүлээп мен. Мындыг судал-дамырымда эргим чонну канч Антонина Чыласов да уруум авазы бол кырынга бо хүнге чоруур кезимде Тайганың бедиктер чулуп алганым, чеч каазын шилээш, Хем куду «Хүндүлүг сү дээш өргүп чор ме

Сүт-Хөл кожу чоруп тура: «Мынды чүнү тураскаалга а кижини боор мен?» — менээ тургустунган гыжым ханызында одуруглар-биле ийи документинде «Сүт-Аксы суур» деп чараш чуртунга бол Екатерина Шини-Байерий Кертик-оолович кызы Аржаана мээ атташ боорга, «Аржа сөзүн бижээш, тутсу Валерий Кертик-оолович чүүлге ынак, ырлаар талантылыг кижини бажыңыңа чолаач Владимир Монгушка жидип алгаш, хонду сураан дыңнаан мен.

Сүт-Хөл хөл.

херээн чон-биле бүгү талалыг чымыштыг, берге ажилды башкарынга дузалажып, арга-сүмезин кадып чораан, республикада херээннер шимчээшкининиң хоочуннарынын бирээзи, аныяндан-на херээн чон-биле ажилды Чөөн-Хемчиктен эгелээш удуртуп келген дарга угбам Валентина Максимовна Килчен (ол үеде «Сүт-Хөл» совхозтун партком секретары турду) арга-сүмезин кадып, берге үеде дузалажып чораанын утпас-тыр мен.

Херээннер-биле ажилдын төөгүзүн Бай-Тайганың Кызыл-Даг сумуздан эгелээн болгаш бистиң кожуунун ол ажилды организаастаарынын аңгы-аңгы хевирлери, республиканың бүгү кожууннарынга 40-50 чылдарың эгезинде-ле тарай берген болгай. Мааа, Сүт-Хөлге ажилдап чоруур үемде, идепкейлиг Херээннер чөвүлелиниң кезигүннерин адавас аргам чок. Мээң мында адап-сактып олар кижилерим аразындан, бо өртемчеде чок улуг назылыг кижилерни, ажи-төлү, чоок кижилери билип чорзун дээш адап ор мен. Шалдаак, Даңзы Лама-саановналар, херээннер эмчизи: Антонина Чыласовна, Оюмаа Сарыгларовна, уруглар эмчизи Кара-Кат Сандуевна, санэпидстанциянын кол эмчизи Лина Демчиковна, партиянын хоочун ажилдакчызы Валентина Максимовна, Бора-Тайга суурдан Валентина Тоорукпаевна, Александра Бораевна, Александра Сарыгларовна, Алдан-Маадырдан Раиса Сарыгларовна, Мая Дозур-ооловна, Баян-Таладан Минчин-маа Шириндиевнаны, комсомол райкомундан Антонина Чылбак-ооловнаны, ХБАБ эргелекчизи Ханды Дембиреловнаны, аныяк малчын Ирина Делгерни онзалап демдеглекседим.

Республикага аныяктарны мал ажилынче кыйгырып чораан Аяк-Хээ, Хеймеректер-биле кады ажилдап чораанымны улуг чоргаарал-биле сактып демдегелеп чору мен. Эң солун чүүлдер-даа кижини сагымга артып каар. Кажан мен төрөөн колхозум «Мурнак-чыга» чаа-ла школа дооскаш: «Доозукчулар, мал ажилыңар!» деп кыйгырыгны чаа-ла эгелеп

арткан. 4 чыл ажилдап чорумда, Мөңгө Диңмеевич Кара-Сал дарга 1 дугаар секретарыга ажилдап келген. Райком ажилдакчылары чон-биле боттуг дуза чедирер дээш олут-чыдын чок ажилдаар чүве-ле болгай.

Бир-ле катап, даргавыстың айтышкыны-биле, хову турлаглары кезири ажилывыс, күзүн шала хожудаан хевирлиг, лозунг, плакаттар, туктар сизген бригадаларында чок дээш, Мөңгө Диңмеевич бистиң кураторлап турар сумуларывысче чоруткаш, чүнүң-биле чедип ажилдаарын боду билзин дээн. Райкомда хөй машина бар эвес, мени «Октябрьның 30 чылы» совхозту харыылаар кылып каан турган. Хамык-ла лозунг, плакаттарым, бижири, азар материалдарым алгаш, суур үстүнде көвүргүже

Тыванын алдарлыг мөге оо Амир Монгуш биле Андрей Хер өстүрүп кижизиткен кырган Өлзей-оол Арбай-оолович Монгуш магадап, чылыг сеткил-биле, эки деп йөрээп чор мен.

кылаштап чорупкан мен. Орукка машина-даа келбээн, долгандыр кылаштап чорумда, кедип чораан шылба идим бирээзи үстүп калган. Оруктан пөс тып алгаш идим дүвүн чыпшыр шарып алгаш, Баян-Тала суурга чедир кылаштааш, Минчинмаа Шириндиевнандан идик ачылап алдым. Партком секретары Дамба-Доржу Ырышовичиниң «УАЗ»-зы-биле хову кезип чорупкаш, кезээге чедир бригадаларда ажилды доозуп алгаш, бир звенога келген турувуста, соовустан 1 дугаар секретарывыс халдып келген. Кымның канчаар ажилдаанын хынап чорааны ол.

Партия райкомунун ажилдакчылары-биле сургакчылап, Алды, Үстүү-Ишкиннерин малчыннарынга, ында кирген чараш бойдуштуг Манчүрек тайгаларынын, Чечектигин, Хөлчүктүгүн чараш чечээн сүзүп чурттап чоруур малчын чонун аразында-даа, ыры-шоорувус-биле аалдап чедип ажилдап чораан үелер солун болгаш эргим-дир.

эрткенде, Сүт-Хөлдү Семен Чартак-Хунаев аныяктар ол ырыны Бай-Тайгага ырлажып Ынай-бээр чорук чор наларда аныяктар аразындан ол ырыны бо ырының бижиттинге 25 чыл болган-дыр деп чордум.

Ийи чыл бурунга кожуунун 70 чыл ол лээн черинге четкеш, сайзырап-хөгжөөн ма маан мен. Таныырым бүрүзү мээң-биле мээ эртип, менче халчып кээ Кайгамчык талантаның улуг чогаалы чурту ак-көк Сүт-Хөл амыр-тайбың хөгжүп-деп йөрээп, бо чылын дырларның тура халык 130 чылын демдег үүлө-херээнге, ажи чедишкиннерни күзү

Светлана САМБ Бай-Тайга кожуун.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хундүлүг атты А.О.Очур-оолга тыпсырының дугайында

Тыва Республиканың тус чер бот-рылгазының хөгжүлдизинге ачы-хавы болгаш муниципалдыг органнарга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хундүлүг атты Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга чыгырыкчызы **Алексей Ооржак-Очур-оолга** тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
13 чылдың апрель 19
85

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле К.К.Н. Доктуутту шаңнаарының дугайында

Тус чер бот-башкарылга органнарга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле «Кызыл хоорай» хундүлүг атты Тыва Республиканың социал политика талазы-биле аминтизи» муниципалдыг казна албан ажы-төлдүг өг-бүлелерге пособие бергенин начальниги **Кара-Кыс Никола-Доктуутту** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
13 чылдың апрель 17
87

Тыва Республиканың «Шылга-раңгай күш-ажыл» медалы-биле В.Шелеховту шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың тус чер бот-рылгазының хөгжүлдизинге ачы-хавы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг дээш Тыва Республиканың «Шылга-раңгай күш-ажыл» медалы-биле Тыва Республиканың Каа-Хем кожууну баштыңы элекчилер хуралының даргазы **Алексей Васильевич Шелеховту** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
13 чылдың апрель 19
88

Тыва Республиканың «Шылга-раңгай күш-ажыл» медалы-биле А.Ч.Ондарны шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың тус чер бот-рылгазының хөгжүлдизинге ачы-хавы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылга-раңгай күш-ажыл» медалы-биле Тыва Республиканың Таңды кожууну чыгырыкчы-аргай **Чорбаевич Ондарны** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
13 чылдың апрель 19
89

Тыва Республиканың ордени-биле К. Долгарны шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың хөгжүлдизинге кириген ачы-хавы болгаш идепкейлиг хөй-ниитичи чорудулгазы дээш бүгү Россияның

дайынның болгаш күш-ажылдың, Чепсектиг Күштериниң болгаш эрге-хоойлу органна-рының хоочуннарының (пенсионерлериниң) Тывада регион салбырының даргазы **Саган-оол Кызыл-оолович Долгарны** Тыва Республиканың ордени-биле шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 92

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле К.Д. Тас-оолду шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарына хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы **Клара Дозур-ооловна Тас-оолду** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 93

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле «В. Көк-оол аттыг Тыва Республиканың национал хөгжүм-шини театры» күрүнениң бюджет албан чериниң ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Театр уран чүүлүнүң адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле артист **Айдын Олегович Бады-Сагаан-ны;** артист **Мерген Киим-оолович Хомуш-куну** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 94

«Тыва Республиканың культуразы-ның алдарлыг ажилдакчызы» хундүлүг атты Р.С. Кара-оолга тыпсырының дугайында

Культура болгаш уран чүүл адырында ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы» хундүлүг атты күш-ажылдың хоочуну, регионунуң культура болгаш уран чүүлдүң пенсионер-хоочуннарының хөй-ниити организациязының удуртулгазының кежигүнү **Раиса Седеновна Кара-оолга** тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 95

«Тыва Республиканың Улустун артизи» хундүлүг атты С.Д.Кара-оол-Дулушке тыпсырының дугайында

Чогаадкыч ажил-чорудулгазында чедип алган чедишкенини болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш күрүнениң бюджет албан чери «Тыва Республиканың Чазаның Үрер хөгжүм оркестриниң» солизи **Софья Дакпай-ооловна Кара-оол-Дулушка** «Тыва

Республиканың Улустун артизи» хундүлүг атты тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 96

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле Тыва Республиканың өөредилге ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле

«Хову-Аксы ортумаак ниити өөредилге школазы» муниципалдыг бюджет өөредилге албан чериниң орус дыл болгаш литература башкызы **Ольга Алексеевна Енушкевичини;** Хову-Аксы ортумаак ниити өөредилге школазы» муниципалдыг бюджет өөредилге албан чериниң эге класстар башкызы **Маргарита Бидинеевна Ооржакты;**

«Кызыл хоорайның 9 дугаар гимназиязы» муниципалдыг бюджет өөредилге албан чериниң директорунуң өөредилге-кижизидилге талазы-биле оралакчызы **Опеймаа Кунгаевна Ховалыгны** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 97

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле Л.В. Даваакайны шаңнаарының дугайында

Республиканың муниципалдыг болгаш күүсекчи эрге-чагырга органнарына үр-түннелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязының болгаш Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының муниципалдыг эрге-чагырга-биле болгаш ниитилелдин хамааты институттар-биле кады ажилдакчылыг талазы-биле департаментиниң килдис начальниги **Лина Викторовна Даваакайны** Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 98

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хундүлүг атты Д.М.Демчикке тыпсырының дугайында

Архив херээн хөгжүдеринге ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хундүлүг атты Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожуун чыгыргазының архив херээн-ниң хоочуну **Дегут Монгушович Демчикке** тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 98

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле А.Ч. Күжүгетти шаңнаарының дугайында

Ветеринария адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республи-

каның Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууну ветеринария эргелели күрүнениң бюджет албан чериниң ветеринар фельдшер **Антон Чумбуевич Күжүгетти** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 100

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле М.А. Намчилованы шаңнаарының дугайында

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле «Тыва-полиграф» ажык акционерлиг ниитилелдин бүдүрүлгө килдизиниң начальниги **Маргарита Агбаановна Намчилованы** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 101

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле Б.И. Санчини шаңнаарының дугайында

Хөй-ниитиниң болгаш ачы-буянын ажил-чорудулгазынга идепкейлиг чоруу дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле бүгү Россияның дайын болгаш күш-ажылдың, Чепсектиг Күштериниң болгаш эрге-хоойлу органна-рының хоочуннарының (пенсионерлериниң) Тывада регион салбырының кежигүнү **Бичен Иргекновна Санчини** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 102

Тыва Республиканың «Шылга-раңгай күш-ажыл» медалы-биле М.М.Майдырны шаңнаарының дугайында

Республиканың хөгжүлдизинге ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылга-раңгай күш-ажыл» медалы-биле Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының регион хөгжүлдизи болгаш тус чер бот-башкарылга айтырыгларының талазы-биле комитеттин даргазы **Монге Махоевич Майдырны** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 103

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле Г.И. Кушкашты шаңнаарының дугайында

Тус чер бот-башкарылга органнарынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажыл дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хундүлел бижии-биле Тыва Республиканың Би-Хем кожуунуң Севи сумузуңу баштыңы — Төлээлекчилер хуралының дарга-зы **Галина Иленична Кушкашты** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың апрель 24
№ 104

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

«Хем кожуунуңуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгеден хостаарының дугайында
2013 чылдың март 26 №62/3414-6 Кызыл хоорай

Улуг-Хем кожуунуңуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү комиссияның составынче чурттап турар чедип депштитирген **Станислав Васильевич** муң мөчээни-биле холбаштыр, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эриниң болгаш референдумга киржир эриниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң кузунга дүүштүр Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының доктаадыры

болза:
1. 1957 чылда төрүттүнген **Станислав Васильевич Доржуну** Улуг-Хем кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгеден хостаар.
2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Улуг-Хем кожуунуңуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүң бүрүн эргелери-ниң хуусаа бетинде доозулганы-биле Россияның Күрүне Думазынга, Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (парламентизинге), Улуг-Хем кожуунуң Төлээлекчилер хуралында депутаттар мандаттарын хуваарынга кирген, кандидаттар даңзын депштиткен хөй-ниити каттыжышкыннарынга соңгукчуларның ажилдап, албан-хаап, өөренип, чурттап турар чериниң айы-биле Улуг-Хем кожуунуң (бадылаар эргелиг бир кежигүнү) девискээр соңгулда комиссияларының составының кезин четчелеп тургузарының талазы-биле

саналдарны хүлээп ап эгелээниниң дугайын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.
Улуг-Хем кожуунуңуң девискээр соңгулда комиссиязының составында саналдарны бо дыңнадыгны парлаан хүнден үжөн хонук дургузунда дараазында адреске кирип болур: 66700, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Администрации Каа-Хемского района Республики Тыва
27 апреля 2010 года №215 с. Сарыг-Сеп

О предоставлении в аренду земельного участка, находящегося
в муниципальной собственности Хуурак Р.Ш.

В соответствии с Земельным кодексом Российской Федерации от 25.10.2001 г. № 136-ФЗ, на основании опубликования извещения в газете «Тувинская правда» от 21 мая 2009 года № 59 и заявления Хуурак Р.Ш., администрация Каа-Хемского района ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Предоставить в аренду Хуурак Раде Шоомаевне земельный участок, из земель населенного пункта, находящийся по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, пер. Октябрьский 28, общей площадью 962 кв.м. для строительства жилого дома, сроком на 3 года.
2. Администрации Каа-Хемского района заключить договор аренды земельного участка с гр. Хуурак Р.Ш.
3. Хуурак Р.Ш. обеспечить постановку данного земельного участка на кадастровый учет, государственную регистрацию договора аренды на земельный участок в соответствии с Федеральным законом от 21.07.1997 года, № 122-ФЗ «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним» и предоставить копии документов о государственной регистрации в администрации Каа-Хемского района.
4. Постановление администрации Каа-Хемского района от 22 июня 2009 года №283 и договор аренды № 127 от 23 июня 2009 года признать недействительными.

Председатель администрации Каа-Хемского района
А.В. Шелехов.

Чарлалдар

БОО САДЫП ТУР МЕН
Калибри 5,56x45 «Барс 4-1»
карабинни садып тур мен. До-
кументилерин ИХЯ органнарын
дамчыштыр долдурар.
Тел. 8-913-542-28-54 (Абакан
хоорай).

Суму чагыргаларыга сайт
кылырынга дузалажып бээр бис.
Харылзажыр телефон: 8-923-389-
11-17.

Гаражтыг, банялыг ийи өрзэл
бажынны арендага берип тур.
Көк-Тей кудумчузу, 72 (Бетики
Каа-Хем). Газельдер: 7, 15, 12.
Тел. 8-923-389-88-87.

Кызыл хоорайның №9 школа-
зын 2000 чылда дооскан Артыш-
маа Викторова Адыгның адын-
га тывыскан аттестаттың читкенин
барымдаалааш, ону күш чок деп
санаар.

Мугур-Аксы школазын 1978 чылда дооскан бүгү доозукчуларын май
22-де 10 шакта төрзэн школавыска чыгырын дыңнаттывыс. Харыл-
зажыр телефоннар: 8-963-204-7620, 8-983-366-8654, 8-923-261-4341.

Өскөн-төрзэн школавыска
Өөрүшкүлүг чыгылып келгеш,

Утерянный диплом 24 НПА
0003244 выданный ПУ-№44 пос.
Шушенское Красноярского края
на имя Мешлек Чинчи Эресовны
считать не действительным.

Барыин-Хемчик кожууннун
Барлык ортумак школазынын
2009 чылдың доозукчузу Буяна
Орлановна ХОМУШКУГА тывыс-
каны сериязы 17 АА №0015591
дугаарлыг аттестаттың читкенин
барымдаалааш, ону күш чок деп
санаар.

Тес-Хем кожууннун Сама-
галдай школазын 2008 чылда
дооскан Сомам-Байыр Айыыр-
Санаевич ЫНАЛАЙНЫҢ адын-
га тывыскан №17 АА 0006049
дугаарлыг аттестаттың читкенин
барымдаалааш, ону күш чок деп
санаар.

Эрткен-барган үевисти
Эки хандыр хөөрежили.
Оргкомитет.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттыганын
харыысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Объектинин ады	Өрзэлдер саны	So	S кухня	Каъттар
Кызыл хоорай, Энерге- тиктөр мкр. бажың 13, 4 каът тууйбу бажың	3	97,80	11,50	2,3

Ол бажыңдан квартиралар садып алырының талазы-биле дараазында телефоннарже долгаар:
тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-547-30-60, 8-905-920-41-01.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35,
хүлээп алышкын өрзэли — 2-30-69, редакторнун оралакчызы —
2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура,
өөредилге, көдзэ ажил-агыл килдизи — 2-03-88, чагаа — 2-17-09,
реклама килдизи — 8-923-383-78-88, очулга — 2-03-87, үлетпүр
— 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-17-94.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.

Тираж 8263. Чагыг 55. Номерни парлагашке дужаганы: график
езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

АВАВЫС ДЕГ
БУЯННЫГ

Бистиң эргим, энерелдиг, ынак,
ачы-буянын ававыс, угбавыс, дун-
мавыс, даай-ававыс Мария Дан-
даевнаның май айда төрүттүнген
юбилейин таварыштыр сеткиливис
ханызындан изиг байырың чедирип,
каң дег кадыкшылды, аас-кежикти,
узуң назын назылаарын күзедивис.

Амыдырал-чуртталгага,
Арат-чонга, ажил-ишке
Ававыс дег буянын бооп,
Алдар-аттыг чурттаксаар бис.

Ажы-төлдүң аас-кежиин
Ававыс сен, тудуп чор сен.
Алдын хүн дег чырып, чылдып,
Ам-даа ырлап, хөглеп чору.

Улуг өөңге шупту бистер,
Уруг-дарыын, төрелдерин,
Бежен бештээн хүнүң-биле
Менди дижиң, байыр тудуаң.
Уруглары, хөй санныг
чээннери, төрелдери,
уйнуктарыңдан.

КАДЫКШЫЛДЫ
КҮЗЕДИВИС!

Бистиң эргим ачаавыс, честевис,
кырган-ачавыс Алексей Маспык-
оолович ДУВАК май 16-да 55
харлаар. Ол бүгү назынында Чаа-
Хөлдүн «Найырал» совхозунга
мурнакчы чолаачы болуп, шаңнал-
макталдыг ажалдап чораан. Ача-
выс амгы үеде хууда мал-маганын
өстүрүп, бистиң аравыста даянгы-
жывыс болуп чоруур. Ол — уйнукта-
рының ынак кырган-ачазы, ававыс-
тың чөлөңгичи, чуржааттарының
ынак честези.

Ынчангаш ачаавыска төрүттүнген
хүнү-биле кадыкшылды, өөрүш-
күнү, бистиң аравыска ам-даа хөй
чыл чурттаарын күзедивис.

Өөнүң ишти Светлана
Кудерековна,
ажы-төлү, уйнуктары,
чуржааттары.

Байыр чедиришкиннери

ДОЛЧУН ОНДАР 80 ХАРЛА

Долчун Лопсан-Шыраповна ОНДАР бо хүннерд
Ол — хүндүлүг хоочуннарың бирээзи. Д. Ондар — Тыва
шимчээшкиниң идепкейлиг киржикчизи, профсоюз аж
нын хоочуну. Оон назы-хары дөгү-даа берген болза, ам
ажылыңдан салдырмаан.

Ол — ийи кыстың, бир оолдун авазы, хөй санныг уйну-
ган-авазы. Улуг уруу Наталья Дөжүлдеевна — философия
кандидады, бичиизи Татьяна Дөжүлдеевна — РФ-тин Пр
Сибирь округунда Бүрүн эргелиг төлээ черинин харыыс
дакчызы, ийиги чергениң күрүне чөвүлекчизи, ТР-ниң су
гиязының кежигүнү. Д. Ондарның уйнуктарының улуу Ая
— Тываның Чазааның Даргазының оралакчызы.

Майның 3-те Д.Л.Ш. Ондарның чоок эш-өөрү, төрелде
чедирип чорааннар.

Алыс угуң хандыр көрүп казар болза,
Алдан-маадыр өгбелерден төрөл дамбаан,
Алызыңдан эрес-шогаа, кежээ чаңы
Адазы ашак Лопсан-Шырап ол-ла хевээр.
Сезен кыштың соогунда үжүкпедин,
Сезен частың чыварыңдан додукпадын,
Сезен чайның халыыңдан оңавадың,
Сезен күстүң чымыңдан чалданмадың!
Ындыг кижиги бойдузунуң төлү болбайн,
Ындыг кижиги чону-биле чүрээ тудуш,
Ындыгларның кежик-чолу таалал болур,
Ындыгларга кежик-чолу мурнап чоруур!
Сезен чылдар шуужуп эртти, шүглүп кагдың,
Сеткилиңниң аныаксыын камнап аптың.
Мөзүлүглер одуруунга бактап чорааш,
Мөңгөжиди чурттал-ла көр, Лопсан уруу!

Ава
ТР-ниң Чогаалчылар эвилелини

Бистиң эргим, ынак кырган-ачавыс, ачаавыс база ке
хүндүткелдиг бээзи Күнзең-оол Канчырович ХЕРТЕ
75 харлап турар. Хүндүткелдиг өгбөвис бүгү назынында Кызы
Баян-Кол сумузунуң «10 Улуг Хурал» совхозунга зоотехник
чораан. Ол хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, хөй мал-маг
туруп, эрес-омак тура-соруун черле салбаан. Амгы үеде ам
айы-биле Кызыл хоорайже көжүп кээп, хөй санныг ажы-т
зында өмөк-дөмөк болуп, чаптанчыг уйнуктарын карактажы
чоруур энерелдиг кырган-ача. Ынчангаш бистер, ажы-тө
ачавыска төрүттүнген хүнүн таварыштыр дараазында о
бараалгадыр-дыр бис.

Төрүттүнген хүнүң-биле, кырган-ачай
Дөгеревис байыр сөңнеп, аян тудуаң.
Сергек-омак аажы-чаңың салбазыңны,
Сеткил-сагыш байлакшылың күзээр-дир бис.

Хүндүткел-биле, уйнуктарының мурнундан о
Денис, Белекмаа база Дав

2011 чылдың май 14-те Тываның база бир билдингир чогаалч
очулдуруучу Борис Оюлович КАЗЫРЫКПАЙНЫҢ ис чок чиккен
2 чыл болду. Боду кайгамчык бүдүштүг, топтуг-томаанныг, чонунга
кижи чораан. Ол Мугур-Аксы, Мөген-Бүрөн школаларына башкы
нун өөредилге килдизинге инспекторлап, 2007-2008 чылдар
журналдың редакторунун оралакчызына ажалдап чораан. Чур
сөөлгү хүннеринге чедир Тываның эртем-шинчилел институтун
Өөнүң ишти аныяанда чок апаарга, 6 ажы-төлүн бут кырың
эртем-билигге чедиргеш, ыңдыг айыыл-халапка таваржы бе
дөргүл-төрелдеринге, ажы-төлүңге аар чидиргип болуп арткан.
Ол — «Бодалдар» (2000 ч.), «Эр чол» (2007 ч.), «Сеткилим
тери» (2008 ч.) деп номнарның автору. Солуннарда очулгалар
алдарны хөйү-биле бижип чораан. Ынчангаш дараазында о
тураскааттым:

Бажыңдан үнгештиң-не
Ол-ла хевээр келбейн бардың...
Чонун сени шупту дилзэн
Чоктан башка, идегел чок.

«Хайыраан-на башкы
Хараадап-ла чорлар

Онзаланып көстүп чоруур
Оожум-топтук аажы-чаңың
Сагышка олчаан чуруттунуп,
Сагындырып келгилээр-дир.

Ажы-төлүң дөгереви
Эртем-билиң чедип-
Ажыг-шүжүг берге-
Алдырбайн эки чорла

Чогаал бижип, очулдуруп,
Чонга хөйүн кылып калдың.
Өөреткен сургуулдарың
Өөр-өнер болу берген

Ындыг эрте назының
Ынчап баарга, хому-
Бодап чораан күзөлдө-
Боттандырып, күөсө-
Чонун сени кажан-даа-
Чоргаарланып сактып-
Галина МУНЗУК, да
Мугур-Аксы суур.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуни-
кацияларга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика
биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүкээ. Херек
дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыганын материалдарның авторларының бодалдары редак-
туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганын саннары болгаш өске-даа фак-
тыңадыгылары дээш авторлар боттары харыылаар.